

הרב חגי איזירר

פיקוח נפש ומילה בשבת

תמצית:

דעת רעק"א שפקו"נ דוחה שבת במילתם של תינוקות בני מומרים, וה'בית מאיר' חולק. המשנ"ב הכריע כמו רעק"א.

ברמב"ם משמע שבתינוק של הקראים הותר למולו ולעשות כל צרכי מילה כל זמן שאביו אינו מחלל שבת בפרהסיא (במזיד). אבל אם מחלל שבת בפרהסיא – אין מלין את בנו. והטעם לכך הוא, שחובת תוכחה ותקנת צבור דוחה את חיובי הערבות שיש כלפי התינוק ואביו.

דעת מהר"ם שיק שגם מחלל שבת בפרהסיא מחללים שבת להצלתו, והפרמ"ג חולק.

מהר"ש גרינפלד הביא ראיות (כשיטת רעק"א) שהיתר פקו"נ אינו מיוסד על "חלל שבת כדי שישמור שבתות הרבה".

גם המחמירים שלא למול בני מומרים, היינו מומרים לע"ז שנטמעו בין הנכרים, אבל מחלל שבת בפרהסיא (שיש רבים הסוברים שאינו מומר לכה"ת מדאורייתא) יש לחלל שבת להצלתו ולמילתם של בניו – מהר"ש.

מנהג העולם למול בשבת את בניהם של מחללי שבת בפרהסיא – מהר"ש גרינפלד.

תינוק שנשבה (בני מומרים), מצווין להחיותו ויש לחלל שבת להצלתו – חזו"א. נראה שדין זה חל על בנים של מומר לכה"ת, אפיקורס או מין.

בתינוק של פורקי עול בזמננו יודה גם הבית מאיר, כיון שיש סיכוי שהוריו ישובו בתשובה עמו או שישבו לבדו, ויש סבירות שישמור שבתות הרבה.

רבים הסוברים שמומר לכה"ת, אפיקורס ומין, הם בכלל "אחיך" והפקעו ממצות הצלה רק בגלל דין "מורידין" או משום ש"אין מעלין". והאידינא, שלדעת החזו"א אין דין מורידין נוהג, א"כ חזר חיוב הצלה למקומו, ולכן גם הפרמ"ג יודה שמחללין שבת להצלתם.

רבים גם החולקים וסוברים שמומר אפיקורס ומין אינם בכלל אחיך מדאורייתא ואין חיוב להצילם, אבל זו מחלוקת הפוסקים, כאמור, וספק פקו"נ להקל, ויש להצילם ולחלל שבת בשבילם.

* * *

בשאלה אם תינוקות שאבותיהם המירו את דתם כלולים בדין פיקוח נפש, יש מחלוקת בין האחרונים. בבית מאיר (או"ח סי' ש"ל) מבואר שנחלקו בזה הבית מאיר ורעק"א. דעת הבית מאיר, שהיסוד של "חלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה" הוא גורם הכרחי בהיתר של פיקו"נ בשבת, ולכן במקום שנראה

שהתינוק לא ישמור שבת, אין היתר לחלל שבת עבורו. לעומת זאת רעק"א ס"ל דכיוון שיש טעמים אחרים להיתר פיקו"נ, כגון הא דילפינן ממילה שהיא דוחה שבת, וגם ילפינן מ"וחי בהם" – ולא שימות בהם, ע"כ אין להתחשב בגורם שישנו בחדא מן הילפותות ואינו באחרים. והצד השווה בכל הילפותות, שיש לחלל שבת כדי להחיות נפש, וע"כ שהעניין המיוחד של "חלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה" אינו נדרש להלכה. הבית מאיר שם חולק וס"ל שגם במילה גופא – דפשיטא ליה לרעק"א שמחללין שבת (גם אם הנמול לא ישמור שבתות) – אין מחללין שבת בשבילו.

מילת בני מומרים וקראים בשבת

בשו"ת רא"ם (סימן נ"ז) מביא תשובת הרמב"ם שמלים את בני הקראים בשבת. והוכיח מזה הרא"ם, שהקראים נחשבים לתינוקות שנשבו לגמרי (וגם האבות הם בבחינת תינוקות שנשבו, כיון שנתחנכו כמה דורות עפ"י טעותם), ואינם בני מוות ואינם בחיוב הריגה כלל, שאם לא כן לא היה הרמב"ם מתיר מילת בניהם לפי שהם בני קטלא. מבואר, שתינוקות של בני הקראים שאבותיהם ג"כ נחשבים כתינוקות שנשבו, מלים אותם בשבת **במילה רגילה**, ועושים להם כל צרכי מילה כולל מה שעושים מפני פיקו"נ ואינו ממצוות מילה (כגון המציצה, גם על הצד שאינה ממעשה המילה עצמה) ואע"פ שברור לנו שלא ישמרו שבתות הרבה.

כנגד ראייה זו יש לטעון, שבשו"ת רא"ם מבואר שהרמב"ם התנה זאת בשני תנאים: האחד – שלא יחללו המועדים בפרהסיא, והשני – שיכבדו את החכמים. ונראה פשוט, שאם נדרשת שמירת המועדים, כ"ש שנדרשת שמירת שבת ושלא יחללו אותה בפרהסיא. ומה שהרמב"ם הזכיר רק עניין המועדות, כי שמירת המועדות היה קל בעיניהם, והיו כאלה שזלזלו בהם, משא"כ בשבת שהיו זהירים בה בימיו. משמע מזה שהתיר מילה בתנאי שגם האבות לא בכלל מינים (כפירתן בתושבע"פ נחשבת לשגגה כי נתחנכו בכך). וכן משמע שלעניין שבת אינם כמומרים, כי מיירי שאינם מחללים שבת בפרהסיא. שמע מינה, שאם ההורים היו מחללי שבת בפרהסיא, לא היו מלים הילדים.

ומיהו צ"ע. שאם היותם מחונכים מקטנות על טעותם מועיל להחשיבם שוגגים לעניין כפירתם בתושבע"פ, למה לא יחשבו שוגגים כאשר הם מחללים שבת בפרהסיא? וי"ל שלעניין שבתות לא נחשבים כשוגגים, כי הרבה מהם היו שומרים שבת ומועדים, ולכן לא נחשבים כתינוקות שנשבו וכשוגגים לעניין זה. ומיהו אכתי קשיא, שהרי מבואר ברמב"ם שאם האבות מזידים בעניין חילול מועדים או שבת בפרהסיא אין מלין התינוק בשבת, וצ"ע מדוע, והרי התינוק

הוא שוגג גמור. כך הקשה המהריק"ש בשו"ת אהלי יעקב.¹ ובהשגותיו לשו"ת ר"ש גביזון² מביא המהריק"ש שתי טענות לחיזוק קושייתו. האחת (לגבי האב), ש"הקראים ישראלים רשעים הם אבל לא יצאו לגמרי לגויות, ואין אומרים לרשע הוסף רשע", ולמה לבטלו ממצוות מילת בנו. והשניה, שהתינוק כשר לכו"ע ואינו מין כל זמן שלא נודע משפטו, ולכן אין יסוד להפקיע ממנו מצוותו.

לדברינו לעיל, היה מקום לישב לכאורה, שהטעם שאין למול התינוק כשהאב מחלל שבת בפרהסיא, הוא משום שהתינוק לא ישמור שבתות כשיגדל, וכדעת הבית מאיר, ואין למול בשבת, כי במילה שעושים יש חלקים שאינם לצורך המילה, אלא רק לצורך רפואה ואין לחלל שבת בשביל זה, כי לא ישמור שבתות. אבל זה אינו, כיון שלעניין התינוק ושמירת שבתות על ידו בעתיד מה ההבדל אם האב מחלל שבת בצנעא או בפרהסיא, מ"מ התינוק יחלל שבתות. נניח אפילו שיחלל כמו אביו בצנעא בלבד, מ"מ הטעם של "חלל שבת כדי שישמור שבתות הרבה", היינו שישמור גם בצנעא, ותנאי זה לא מתקיים כאן. א"כ קשה מה עניין חילול מועדים (ושבת) דווקא בפרהסיא.

לאור האמור, נראה לומר שהא דאין מלין, הוא לא מחמת איסור ולא מסיבות של הלכות שבת, אלא ששורש הדבר הוא מעניין ערבות ותוכחה ותקנת הציבור. צ"ל שסי"ל להרמב"ם, שאם הם מחללים שבת בפרהסיא ומבזים החכמים (שלעניין זה אינם שוגגים כאמור לעיל), א"כ הם מומרים גמורים ואין לנו חובת ערבות כלפי ההורים. ואע"פ שהתינוק כשר וכשאיין לו אב מוטלת מילתו על ביי"ד, וה"נ נימא שיחשב כאילו שאין לו אב – זה אינו. די"ל שחובת התוכחה ותקנת הציבור להתרחק מהמומרים ולא להיות בקרבתם גוברת על החובה מדין ערבות למול את התינוק. וזהו שכתב הרא"ם שאם הם בני קטלא כיצד ימולו את בניהם. דכיון שחל על ההורים דין מורידין, הרי שחל עליהם דין הרחקה והבדלות מהם באופן החמור ביותר. ומיהו, אם עברו ומלו תינוקות אלו מסתבר שלא חיללו שבת בזה אף לדעת הרמב"ם והרא"ם.

למדנו מכאן, שבמקום שההורים אינם מחללים שבת בפרהסיא, שהותרה מילת בני קראים בשבת, אע"פ שברור שהתינוק לא ישמור שבתות בצנעא, וסברא זו אינה מונעת את מצוות מילה בשבת, וגם לא חילול שבת הנדרש במילה לצורך רפואה ופיקו"נ (כמו מציצה), ומכ"ז סיוע לרעק"א.

בשי"ך (יו"ד סי' רס"ו ס"ק ט"ז) הסתפק בדיון מילת תינוק של מומרים בשבת. לכאורה היה מקום לדייק ממה שכתוב שם בשו"ע שבן מומר מישראלית מלין

1. סימן לג.

2. בשו"ת מהרש"ק ח"ג סי' טו.

בשבת, משמע שבן מומר ממומרת אין מלין בשבת, ומאידך י"ל דנקט ישראלית רק לאפוקי נכרית.

הש"ך כותב שם שבבדק הבית סובר שגם בן מומר ממומרת מלין בשבת, ושכן דעת ה"ח. הש"ך עצמו נשאר בספק. לא ברור סיבת ספקותיו, האם זה בדיני מילה בשבת, או בדיני חילול שבת לצורך פיקו"נ, שזה נלווה בד"כ לקיום מילה בשבת.

פקו"נ כלפי מומר – שיטת מהר"ש גרינפלד (מהרש"ג)

בשאלת דין פיקו"נ לגבי תינוק בן מומרת וכלפי מומר לחילול שבת, דן בהרחבה בשו"ת מהר"ש גרינפלד.³

בתחילת דבריו רצה לפרש דין העטור הנזכר בש"ך הנ"ל שאין מלין תינוק בן מומרת בשבת, משום שבכל מילה יש גם מלאכות שאינן מצד מצוות מילה, אלא מדין פיקו"נ, ואין לעשותן לתינוק שברור לנו שבעתיד לא ישמור שבתות הרבה. בהמשך מביא שהפמ"ג (או"ח סי' שכ"ח) פסק שמחלל שבת בפרהסיא אין מחללין שבת להצלתו, אבל המהר"ם שיק או"ח סימן ק"מ חולק עליו, ודעתו שבמחלל שבת כשהוא מסוכן יש לחלל שבת להצלתו.

פקו"נ בתינוק בן מומרת

בעניין פקו"נ בתינוק בן מומרת (אפי' מומרת לכל התורה) כתב המהר"ם שיק (חו"מ מ"ג), שאע"פ שלעניין העברת נחלה מותר להעביר נחלה מבן מחלל שבת, משום שדבר רחוק שיהיה לו זרעא מעליא, מ"מ לעניין תינוק בן מומרת האפשרות שהוא ישוב לשמור תורה ומצוות – הגם שהיא רחוקה – מספיקה כדי להתיר מלאכות במקום של פיקו"נ. המהר"ש גרינפלד נוטה לדעת המהר"ם שיק שסובר כרעק"א הנ"ל, וכן הביא ראיות לשיטת רעק"א.

הר"ש גרינפלד שם כותב שגם המחמירים שלא לחלל שבת על תינוק בן מומרים, היינו במומר שנטמע לגמרי לבין הנכרים, והוא מומר לכל התורה, אבל המומר לחלל שבת בפרהסיא, שלדעת המהר"י אסאד ועוד אחרונים הוא נחשב למומר לכל התורה כולה רק מדרבנן, כו"ע מודים שמלים בן של המומרים לחלל שבת בפרהסיא גם בשבת. והוסיף למסקנא שמנהג העולם למול בנים של מחללי שבת בפרהסיא גם בשבת.

החזו"א (יו"ד סי' ב' ס"ק כ"ח) בדין מומר שאינו זוקק (ובפשטות מיירי במומר גמור שקיבל על עצמו דת אחרת), כתב תנאי בדבר, שאינו אנוס, וביאר שאינו

3. חלק או"ח סימן מ"ט וסי' נ"ג.

אנוס כמו בני הקראים שכתב הרמב"ם בהל' ממרים שדינם כתינוקות שנשבו, וע"ז הוסיף החזו"א שתינוק שנשבה מצוין להחיותו, ויש לחלל שבת בשביל הצלתו. מדבריו נראה שגם בן של כופר או מומר לע"ז יהיה להם דין של תינוקות שנשבו לעניין חילול שבת להצלתם.

בבאור הלכה (סי' שכ"ט ד"ה "אלא לפי שעה") פוסק שיש דין פקו"נ גם אם ברור שלא יוכל לקיים אפי' מצווה אחת, וכל העניין של "כדי שיוכל לשמור שבתות הרבה" אינו הכרחי, והוא לטעמא בעלמא, אבל לדינא לא תלוי כלל במצוות, דאין הטעם משום דדחינן מצווה אחת בשביל מצוות הרבה, אלא דחינן כל המצוות בשביל חיים של ישראל. העולה מזה שהמשנ"ב פסק כרעק"א.

יש להוסיף שהבית מאיר דיבר בבן מומרת, שהסיכוי שיחזרו לשמירת מצוות הוא רחוק ביותר – "וקרוב לוודאי שלא ישמור שבת", ולכן דעתו שאין להתיר. "וכי מפני ספק רחוק, שאולי לכשיגדל ויתודע לו שהוא יהודי, יסכן בעצמו לברוח ולקבל דת יהודית, אנחנו נחלל שבת! זה לא מסתבר". נראה שבבית מאיר מיירי במציאות של משומד גמור, שהוריו נטמעו בין הנכרים והפך לגמרי לבן דת אחרת, ויש גם סכנה אם ירצה לחזור.

במציאות של ימינו הדבר שונה, גם בתינוק של מחללי שבת כיוון שגדל ומתחזק בתוך עמו, ויפגוש שומרי תורה ומצוות, והדבר מצוי שהוריו חוזרים בתשובה עם ילדיהם, או התינוק עצמו יחזור בתשובה לבדו כשיגדל, ואין שום סיכון או מניעה לחזור בתשובה, מסתבר שגם הבית מאיר יודה שמחללים שבת בשביל תינוק כזה.

עוד י"ל שגם לבית מאיר אין צורך בקיום מצוות שבת דווקא, ובמציאות של ימינו גם בני הפורשים מן הדת מקיימים מצוות מילה, צדקה, ישיבת א"י, אבלות ועוד. אמנם צ"ע מה משקלן של מצוות שהעושה אותן אינו מאמין בנותן המצווה, וחסר ע"כ כוונה למצוות. אמנם הסברא הקודמת יש לקיימה, ובלא"ה הראנו שהמשנ"ב פסק כרעק"א. עיי' שו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' קל"ב) בעניין מילת בן להורים מחללי שבת.

עד כאן היו דברינו בתינוקות שאין בהם דעת, וממילא לא הופקעו מכלל ישראל בשום צד, זולת הבעיה שעורר הבית מאיר. בנוגע לאלה שגדלו אצל הורים שאינם שומרי תומ"צ וגם הסביבה החינוכית שגדלו בה היא כזו וגם כשהם גדולים הם הולכים בחינוך של עזיבת הדת כפי שחונכו בבית הוריהם, דינם תלוי לכאורה בשאלה אם יש להם דין תינוקות שנשבו ונחשבים כשוגגים.⁴ והמסקנה

4. עין מאמרנו ב"שורת הדין" כרך ה עמ' שעב-שצג.

נוטה שלעניין ענישה או הפסד זכויות הם נדונים כשוגגים. אפילו אם נחמיר ונקבע שהם ספק שוגגים, הרי ספק בפיקו"נ הולכים להקל ומחללים שבת מספק. לעומת הנ"ל הרי שבאלו שגדלו בחינוך של תורה ומצוות ופרקו עול, והם כיום כופרים ומחללי שבת, יש לכאורה לומר שאינם בכלל ההיתר של חילול שבת במצב של פיקו"נ.

בפמ"ג (או"ח סי' שכ"ח) כתב שמומר לע"ז או מחלל שבת בפרהסיא אין מחללין שבת בשבילו, והטעם הוא לדעתו בגלל שאין מצווה להחיותו ומורידין אותו.

בספרנו "ישראל במעמדם" (שיראה אור בס"ד בקרוב) בפרק הדין ב"אחווה" וכן בפרק הדין באיסור ריבית, הראנו כי שיטת רש"י, תוס', רא"ש, ר"ת לפי נמוק"י והטור, שגם מומר לע"ז (וכן מחלל שבת מין או אפיקורוס) הוא בכלל "אחיד", והחיוב להחיותו פקע רק בגלל דין "מורידין", או בגלל שנטמע בעם אחר ואינו "עמד". לעומת זאת הרמב"ם והרמב"ן חולקים וס"ל שמומרים, מינים וכופרים אינם נחשבים בכלל האחווה. לפי מה שנתבאר בחזון איש (יו"ד סי' ב' ס"ק ט"ז), הרי דין "מורידין" אינו נוהג כיום. ונראה שלדעת החזו"א גם הדין ש"אין מעלין" אינו נוהג כיום (שהרי הימנעות מהצלה תחשב ג"כ כ"אלימות והשחתה"). שאלתי בעניין זה את הגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א, והשיב לי שלדעת החזו"א גם דין "לא מעלין" אינו נוהג כיום. עולה מכל זה, שלכל הראשונים הללו יש היום מצווה להחיות גם מומרים לע"ז, מחללי שבת מינים וכופרים, לכל הפחות כאלה שלא נטמעו בעם אחר. גם אם נאמר שהדבר ספק (מפני שהרמב"ם והרמב"ן ס"ל שמומר מין וכופר אינם בכלל אחיד), הרי שספק נפשות להקל, ויש לחלל שבת מספק. עיין מג"א סימן ש"ל ס"ק ד-ה, משנ"ב שם בבאור הלכה, ומשנ"ב סי' קכ"ט בבאור הלכה באמצעו ובסופו, ועיין בספר שונה הלכות שכט-של. עיין בדעת תורה למהרש"ם מברזאן סימנים שכח-של, ראה גם בספר "שמירת שבת כהלכתה" פרק מ' סעיף י"ד ובהערות ס"ק מב, קולא בנוגע לפיקו"נ של נכרים וכ"ש לענינו.